

POST “BELLUM IUGURTHINUM”: BİR SAVAŞIN SONUÇLARINA DAİR DÜŞÜNCELER

Tolga Ersoy

Özet: Kuzey Afrika teşekkül etmiş Numidia Krallığı'nda, M.Ö. 118 yılında Kral Micipsa'nın ölümünün ardından Jugurtha ve iki üvey kardeşi olan Hiempsal ve Adherbal arasında yaşanan taht kavgası sonunda beliren iç savaşa Roma Cumhuriyetinin hakemlik yapması sürecinde, Cirta şehrinde yapılan katliam ve bu katliamda tâcir olan tüm İtalyanları toplu olarak katledilmesi üzerine Roma Cumhuriyeti Numidia Krallığı'na karşı savaş açmıştır. “Bellum Iugurthinum” olarak anılan ve (M.Ö. 111–104 yılları arasında) yedi yıl süren bu savaş, Numidia'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu çalışmada, savaşın kökenleri ve gelişimi ele alındığı gibi, savaş toplumsal bir olgu olarak ele alınmış, sonuçları hem Numidia Krallığı, hem de Roma Cumhuriyeti açısından incelenmiştir. Numidia bu savaş neticesinde ikiye bölünmüştür. Savaş sonunda elde edilen ganimet ile uzun süren savaşta Roma'nın yaptığı masrafları karşılayıp karşılamadığı tartışmalı bir husus olup, çalışmada savaşın maliyeti açısından yapılmış çeşitli analizlere yer verilmiş, Roma açısından toplumsal muhalefetin belirginleşmesi, ordunun profesyonelleşmesi ve siyâsallaşması gibi neticeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jugurta, Gaius Marius, Sulla, Numidia Krallığı, Geç Roma Cumhuriyeti, Antik Afrika Tarihi, Roma Ordusu Çalışmaları, Tarihsel Sosyoloji.

Post Bellum Iugurthinum: Reflections On The Consequences Of A War

Abstract: In The Numidian Kingdom that was established in North Africa, after King Micipsa's death in 118 BC, the struggle for throne between Jugurtha and his two step brothers Hiempsal and Adherbal, was led to a civil war and Rome was involved as arbitrator between the conflicting parties. In this process, the massacre that was made in Cirta and especially the democide of all the Italian merchants in this city, was resulted in The Roman Republic's declaration of war against The Numidian Kingdom. The war known as “Bellum Iugurthinum” , that occurred between 111-104 BC, was lasted seven years, and resulted in defeat of Numidia. In this work, the causes and the process of war was discussed by treating the war itself as a social fact, and the consequences for both The Numidian Kingdom and The Roman Republic was examined. As a result of the war, Numidia was divided into two parts. The comparison of the war booty and the expenses made by Rome in this process was debated by scholars. In this work, analyses made for the expenses of war was included, and the outcomes such as expression of social opposition, professionalisation and politicization of the army was discussed.

Keywords: Jugurtha, Gaius Marius, Sulla, The Numidian Kingdom, The Late Roman Republic, Ancient African History, Roman Army Studies, Historical Sociology.

I. Argumentum

Toplumsal bir olgu olarak muayyen bir savaş, sosyal bilimci açısından farklı perspektiflerden incelenebileceği gibi, incelenen savaşın güncelliğini koruyan bir konu olması durumunda, bu konuyu çalışan sosyal bilimcinin yaklaşımı çeşitli etkenler tarafından sınırlanabilme riski taşıyabilecektir. Nesnellik yönünde ciddi bir çabanın varlığı halinde dahi, sosyal bilimcinin dünya görüşü konusuna yaklaşımını belli açılardan sınırlayabileceği gibi, ele alınan olgunun tarihsel köklerinin yeterince bilinmemesinden kaynaklanan sınırlılık, çalışmayı en fazla ketleyici olan faktör olacaktır. Çalışılan konunun sınırlı bir açıdan ele alınmış olması ise, sınırlı sonuçlara varılmasına yol açacaktır. Her ne kadar, tekil bir çalışma için bu durum çok önemli sonuçlar doğurmayacak olsa da, bu tür yaklaşımla yapılan çalışmaların çoğalmaları ve birbiriyle çeşitli yollarla etkileşim içinde olmaları durumunda, bir tür kültürel yeniden üretim süreci yaşanacak, bu sınırlı yaklaşımlar sonraki çalışmalara da olumsuz etki yapacak ve ele alınan konuda derinleşmeyi ketleyici bir hâl alabilecektir.

Güncel olandan uzaklaşıp tarihsel olanın alanına gidildiğinde farklı bir imkan (ve farklı bir sınırlılık) karşımıza çıkabilir.

Şüphesiz, bir tarihsel konunun seçilmesi ve o konuya yaklaşım, sosyal bilimcinin yaşamakta olduğu dönemle ve dünya görüşü ile daima bağlantılıdır. Ancak tarihsel bir olgunun uzun vadeli sonuçlarının incelenebilmesi mümkündür. Bu durum, güncel bir olgunun incelenmesinde mevcut olmayan bir imkânı sosyal bilimciye sağlar ve mukayese yoluyla da olsa, çalıştığı güncel olguya yaklaşımını derinleştirebilir. Yalnız bu noktada da belirtilmesi gereken önemli bir husûs, tarihsel olgunun daima günümüze ulaşabilmiş olan kaynaklarla sınırlı olmasıdır. Bu durumda, neyi bilebilmemizin mümkün olduğu şeklindeki Kantçı soruyu tarihsel alana yönelttiğimizde, kendimizi tarihsel bilgiye dair metodolojiyi sorgularken ve tarihsel bilginin sınırlılığı üzerine düşünürken bulabiliriz. İleri sürülebilir ki, biz sadece tarihsel belge ve metinlerin bize fîlsıldadıklarını bilebiliriz ve bu belgeler ise; *"ancak onları sorgulamasını bildiğinizde konuşmaktadırlar."*¹ Bu nedenle tarihsel olguların değerlendirmesini, aynı zamanda bu olguları aktaran kaynakların sorgulanmasıyla birlikte alan bir metodoloji izlenmesi gereklidir.

Coğrafi olarak, -çeşitli güncel gelişmelerin etkisiyle de olsa- Kuzey Afrika'yı tarihsel dönemleriyle incelemeye yöneldiğimizde, bu bölgenin tarihin-

¹ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Çev. M.A. Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları, 1994, s. 49.

de yaşanmış savaşlardan bir tanesinin farklı bir nitelik gösterdiği dikkat çekecektir. Bu savaş, bölgenin tarihi açısından kendi dinamikleriyle gelişme gösteren bir siyâsî yapının bölünmesine yol açarak, iç dinamikleriyle gelişmesinin önünü tıkadığı gibi; gerek bu bölge açısından, gerekse bu bölgeye müdahale eden devlet açısından da oldukça önemli siyâsî, iktisâdî ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Hattâ bu sonuçlar, her savaşın, saldırıya uğrayan kadar saldıran tarafın toplumsal yapısında değişimler getireceği şeklinde bir genellemeye dahi ulaşmamızı mümkün kılacak türden sonuçlardır. Bu savaş, “*Bellum Iugurthinum*” olarak adlandırılan, M.Ö. 112-104 yıllarında Roma Cumhuriyeti ile Numidia arasında meydana gelen savaştır.

II. Masinissa’dan Jugurtha’ya Numidia Krallığı

Kuzey Afrika’da yaşayan, yarı göçebe hayat tarzını sürdüren ve Berberî kökenli bir toplum olan Numidialılar, Masinissa’nın krallığı kurmasıyla, fetih hareketleriyle ve bunun sonucunda M.Ö. 203 yılında Cirta şehrini başkent yapması ile dikkate değer bir gelişme gösterirler. Masinissa’nın yönetimi altında, göçebe Numidialılar toprağa bağlanmaya zorlanmıştır ve şehirler gelişme göstermiştir. Masinissa’nın Kartaca’ya karşı Roma’nın müttefiki olması ve ortak düşmana karşı birlikte hareket etmesi sonucunda, Numidia çökmekte olan Kartaca’nın yönetimindeki toprakların bir kısmına ve Kartaca’nın müttefiki olan kral Syphaks’ın topraklarına hakim olur. Bu sûretle, Kartaca’nın çöküşünden sonra, Numidia Kuzey Afrika’da güçlü ve birleşik bir krallık haline gelir. M.Ö. 202 yılında kurulan ittifak ve ticârî ilişkiler, Masinissa’nın oğlu Micipsa döneminde de devam etmiştir.² Roma’nın doğrudan yönetiminde olan Kartaca, Uttica ve Hippo şehirlerinden oluşan Africa eya-

² Jugurtha ile olan savaşın temel kaynağı olan *Bellum Iugurthinum*’un yazarı Gaius Sallustius Crispus, Massinia ile ittifakın Scipio Africanus tarafından tesis edildiğini, ve bu dostluk ve ittifaka istinaden, Kuzey Afrikada fethedilmiş olan şehirlerin Massinia’ya bırakıldığını anlatır. (Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, V. 3-5.) Massinia, Polybios tarafından dönemin kralları içerisinde en iyi olan kral olarak tanımlandığı gibi, fiziksel gücüne de ayrıca vurgu yapılmıştır. (Polybios, *Historiae*, II. 511-512.) Naylor, kendisini Helenistik bir hükümdar olarak tanımlayan Massinia’nın uzun yönetimi altında, güçlü bir ordu ve donanma kurup, iktisâdî gelişme sağlamış olduğunu vurgular. (Philip C. Naylor, *North Africa: A History from Antiquity to the Present*, Austin: University of Texas Press, 2009, s. 41) Antik kaynaklar arasındaki bir ihtilâfa dikkat çeken Walsh ise, Titus Livius’a göre Masinissa’nın Roma’nın yarattığı bir kral olduğunu, oysa Appianos’a göre, Masinissa’nın kendi gücü ve mücadelesi sonucu krallığını kurduğunu belirterek, Sallustius’un Livius’a yakın olduğunu ama gerçeğe uygun olan versiyonun Appianos’un versiyonu olduğunu ileri sürer. (Bkz. P. G. Walsh, “Review: Numidia in Sallust”, *The Classical Review (New Series)*, XIX, 2 (1969), s. 218.)

leti ve bağımsız bir krallık olan Mauretania haricinde Kuzey Afrika Numidia krallığının yönetiminde birleşmiş ve ciddiye alınacak bir güç olarak belirmiştir. Masinissa'nın ölümünden sonra, Micipsa döneminde de Numidia bu güçlü durumunu muhafaza etmiştir.

Kral Micipsa'nın yeğeni (kardeşi Mastanabal'ın oğlu) Jugurtha hakkında çekinceleri vardı. Jugurtha, fiziksel özellikleriyle olduğu gibi, zihinsel yetenekleriyle de dikkat çekmekteydi ve halk nezdinde oldukça popülerdi.³ Micipsa, Jugurtha'nın popüleritesinden çekindiği için, onu bir süreliğine, mütefiki olarak Roma'ya yollamaya söz verdiği askeri birliğin başında İspanya'ya gönderir. Micipsa, kendisi yaşlı ve tahtın varisleri olan iki oğlu oldukça genç olduğundan, Jugurtha eğer bir şekilde çarpışmalarda yaşamını yitirirse iktidarına yönelik olası bir tehdidin bertaraf olacağını düşünmekteyse de olaylar umduğundan farklı gelişir.

Sürgün yaşamına katlanan Jugurtha bu durumu kendisine yeni bağlantılar kurmak için değerlendirir. Scipio gibi başarılı bir askerin emrinde, strateji ve harp taktikleri öğrenmiştir ve bizzat bu büyük komutanın takdirini kazanmıştır. Hattâ daha sonra savaşta karşı karşıya geleceği Gaius Marius ile birlikte, İspanya'da Numantia şehrinin kuşatmasına iştirâk ederek, Roma'nın savaş tekniklerine dair bilgiler edinmiştir. Romalılar ile olan ilişkilerindeki bir önemli gözlemi ise, devlet adamlarının rüşvete karşı zaafıdır ki, bu durumu ileride kendi yükselişi için ustalıkla kullanacaktır.⁴ Scipio'nun Kral Micipsa'ya yazdığı, yeğeni Jugurtha'nın niteliklerini öven bir mektubu oldukça etkili olur.⁵ Numidialıların krallık anlayışları, henüz kabile geleneklerinden ayrılmadığı için, taht için tek varisin belirlenmesi zorunlu olmadığı gibi, birden fazla varisin ülkeyi aralarında paylaşarak yönetmesi de mümkün olduğundan; Kral Micipsa'nının yeğeni Jugurtha'yı varisi olarak atamasıyla, tahtın doğal olarak varisleri olan Hiempsal ve Adherbal'e bir üçüncü varis eklenir.

III. Numidia'da İç Savaş ve Roma Cumhuriyeti'nin Müdahalesi

M.Ö. 118 yılında Kral Micipsa'nın ölümü ile, Jugurtha ve iki üvey kardeşi olan Hiempsal ve Adherbal üçlü yönetim kurarlar. Ancak bu yönetim

³ Sallustius, *op. cit.*, VI. 1; VII. 3.

⁴ Sallustius, Jugurtha'nın Roma şehrine dair sarsıcı bir vecizesini aktarır: "Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit" [Satılık bir şehir ve hızlı bir çöküş ile yazgılı, şâyet bir alıcı bulabilirse.] (Ibid, XXXV. 10.)

⁵ *Ibid*, IX, 1-2.

de uzun sürmeyecektir. Jugurtha ve Hiempsal'ın anlaşmazlıkları Hiempsal'ın öldürülmesiyle sonuçlanınca⁶ Adherbal ile Jugurtha savaşmak durumunda kalırlar. Yapılan muharebede yenilen Adherbal, çareyi Roma'ya sığınmakta bulur.

Roma senatosu, bu durumda hakemlik görevi üstlenir ve Numidia'yı ikiye bölerek soruna çözüm bulur. Jugurtha batı bölümüne sahip olmuştur, yalnız sanılanın aksine gelişme göstermiş olan taraf Numidia'nın doğusudur, batı bölümü daha az nüfuslu olup, şehirleşme bakımından da daha az gelişmiştir.⁷ Bu süreçte, Jugurtha'dan rüşvet almış olduğu ortaya çıkan Lucius Optimus⁸ yargılanmış ve suçlu bulunmuştur.⁹

⁶ *Ibid*, XII. 6.

⁷ Mommsen, Sallustius'a katılarak, Adherbal'a bırakılan doğu tarafının birkaç şehir hariç neredeyse tamamen çöllerden oluştuğunu, oysa Jugurtha'ya verilen Batı tarafının verimli toprakları kapsadığını ve daha fazla nüfusa sahip olduğunu ileri sürmüştür. (Bkz. Theodor Mommsen, *A History of Rome*, Cilt: III, İngilizceye çeviren: Willam Purdie Dickson, Londra: Richard Bentley and Sons, 1894, s. 391.) Oysa içlerinde Scullard'ın da bulunduğu daha sonraki birçok tarihçi aksi görüştedirler. Scullard, Adherbal'a verilen doğu tarafının, başkentinin Cirta şehri olduğunu ve bu bölgenin daha gelişmiş ve verimli olduğunu, oysa Jugurtha'ya verilen bölgenin daha az verimli batı bölümü olduğunu ileri sürmüştür. (H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero*, New York: Routledge, 2011 [ilk baskı: 1959], s. 40.) Aynı şekilde, Lintott da Adherbal'e bırakılan bölgenin daha medeni ve gelişmiş olduğu görüşündedir. (Bkz. Andrew Lintott, "The Roman Empire and its Problems in the Late Second Century", *Cambridge Ancient History*, C. IX, J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson (derl.), Cambridge: Cambridge University Press, 2006 [ilk baskı: 1992], s. 29) Numidia'nın doğusunun daha gelişmiş ve verimli olduğu görüşü daha mantıklı görünmektedir, zira bu bölgedeki ticaretin yoğunluğu ve İtalyanların yerleşmeyi seçmiş oldukları bölge olması dahi gelişmişliğinin göstergesidir. Kaldı ki, Jugurtha'ya verilen bölgenin daha verimsiz olması, Jugurtha'nın doğu Numidia'ya karşı askerî seferinin arkasındaki zarûreti anlamamızı sağlayacak aslı etken olarak addolunmalıdır.

⁸ Lucius Opimius, halkçı lider Gaius Gracchus öldürüldüğünde consul makamında bulunmaktaydı ve onun öldürülmesinde rol oynayanlardan biriydi. Jugurtha olayında almış olduğu rüşvet ise, karakterine dair yeterli bir ipucu vermektedir.

⁹ Bu yargılamaların adil olup olmadığına dair Cicero'nun görüşleri, Jugurtha Savaşını ele alan tarihçilerce dikkatten kaçmıştır. Cicero, Gaius Galba'nın durumunu ele alır. Gaius Galba, M.Ö. 109 yılında Tribunus makamında bulunan Gaius Mamilius Limetanus tarafından Jugurtha ile birlikte komplo içerisinde olmakla suçlanmış ve yapılan yargılama sonucunda suçlu bulunmuştur. Galba'nın kendisini savunduğu söylevi, Cicero döneminde halen mevcuttur. Cicero gençliğinde bu metnin oldukça benimsenerek okunduğunu aktarır ve Galba'nın din adamları okuluna üye olmasına rağmen, kamu mahkemesinde aleyhine hüküm verilen ilk şahıs olduğunu belirtir. (Bkz. Cicero, *Brutus*, 128.) Kurt von Fritz de, olaylara ait temel kaynağımız olan Sallustius'un amaçlarının nesnel bir tarihçilikten uzak olduğunu, halkçı bir perspektifle senatoryal sınıfı yıpratmak amacını güttüğünü ile-

Jugurtha bu durumu kabullenmez ve Numidia'yı tek yönetim altında birleştirmek için Adherbal'a savaş açar. Adherbal'ın yardım istemesine karşın, İtalya'nın kuzeyini tehdit eden Germenik bir halk olan Cimbrilerin yarattığı tehlike nedeniyle, Senato yardım göndermeyi geciktirir. Senatonun M. Aemilius Scaurus başkanlığında gönderdiği diplomatik heyet, rüşvet nedeniyle başarısızlığa uğrar. Bunun üzerine, Cirta şehrinin savunmasında aktif rol oynamış İtalyanlar, Adherbal'a şehrin teslim olmasını, sadece kendi hayatının bağışlanması konusunu müzakere etmesini ve diğer konuları senatoya bırakmasını önerirler. Jugurtha'ya hiçbir şekilde güvenmeyen Adherbal, kendine bu tavsiyede bulunan İtalyanları reddederse bu kesimin kendine karşı da dönebileceğini düşündüğünden Jugurtha'ya teslim olur. Jugurtha, beş ay süren bu kuşatmanın sonunda, Adherbal'ın teslim olmasının neticesinde şehri ele geçirdiğinde, Adherbal işkence altında öldürüldüğü gibi, Jugurtha'nın birlikleri şehirde yaşayan ve çoğu tâcir olan tüm İtalyanları toplu olarak katlederler.¹⁰ Bu durum karşısında, Jugurtha artık Roma ile doğrudan çatışmayı kabullenmiştir.¹¹

ri sürer. (Bkz. Kurt von Fritz, "Sallust and the Attitude of Roman Nobility at the Time of the Wars Against Jugurtha", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, LXXIV (1943), s. 168.)

¹⁰ Sallustius, *op. cit.*, XXVI. 1.

¹¹ Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Roma'nın Mithridates ile yaptığı savaşı tetikleyen, Mithridates'in Anadolu'da mukim 100.000 Romalıya karşı toplu katliamda bulunması olmuştur. Anadolu'da yerleşik Romalıların *negatiator/mercetor*'lar (tüccarlar), *veteranus*'lar (emekli askerler), *publicanus*'lar (vergi toplayıcıları) ve *colonus*'lardan (çiftçiler) oluştuğunu belirten Arslan, "Ephesos Akşamı" olarak anılan toplu kıyımın sebeplerini, bu kesimin Roma'ya olan bağlılığıyla olduğu kadar, Küçük Asya'daki menkul kıymetlerin de önemli bir bölümünü elinde bulunduruyor olmaları ve Pontos kralının Roma ile girişeceği savaşta Anadolu'da önemli bir tehdit yaratacak olmalarıyla açıklar. (M. Arslan, *Mithridates VI Eupator*, İstanbul, Odin Yayıncılık, 2007, s. 159-161.) Şüphesiz Jugurtha'nın eylemi buna göre daha hafiftir ama Roma Cumhuriyeti'nin ülke dışında yaşayan vatandaşlarının katledilmesi yeterli bir savaş sebebidir. Adler, Sallustius'un *Hist.* 4.69'da metni verilen ve doğrudan Mithridates'e ait olduğunu belirttiği *Epistula Mithridatis* olarak anılan metinde; Mithridates'in Romalılardan "*insanlığın ortak düşmanı*" ("*to-s koino-s polemiós*", *Epistula Mithridatis*, 6-7.) olarak bahsettiğini, ancak aynı şekilde Sallustius'un Jugurtha'nın Romalıları "*tüm insanların ortak düşmanı*" ("*communis omnium hostis*", *Bellum Iugurthinum*, LXXXI. 1.) olarak tanımladığını belirtir. Adler, Sallustius'un Jugurtha'nın ağzından kısa bir söylev yazmak için Pontik propagandayı kullanmış olduğunu varsayabilir miyiz, diye sorsa da, buna ihtimal veremez ve bu tanımın salt retorik amacıyla kullanıldığını ileri sürer. (Bkz. Eric Adler, "Who's Anti-Roman? Sallust and Pompeius Trogus on Mithridates", *The Classical Journal*, CI, 4 (2006), s. 388, dp. 28.) Adler önemli bir benzerlik yakalamış, yalnız bunu retorikle açıklayarak konunun üzerine gitmekten çekinmiştir. Sallustius'un üslup açısından Jugurtha'ya Mithridates'inkine benzer bir söylev verdirmiş olması bir ihtimal ise de, Roma ile savaşan her iki kralın benzer koşullarda benzer bir düşmanlığa varmaları da göz ardı edilmemesi gereken diğer bir ihtimaldir.

Senatonun Cirta şehrinde yapılan katliam sonrasında bile, doğrudan müdahaleyi düşünmemesine karşın, olaylara tepkili olan ticâret erbâbının ve halk kitlelerinin baskısı sonucunda, Senato savaş kararı alır¹² ve Consul Lucius Calpurnius Bestia idaresindeki askeri birlikler Afrika'ya gönderilir. Romalıların ağır piyadesi, Jugurtha'nın hafif süvarilerinden oluşan ordusuna kalıcı bir darbe indirmeyi başaramaz. Bestia'nın Jugurtha ile müzâkerede bulunarak, Jugurtha'nın koşulsuz teslim olmasından sonar, Jugurtha'nın oldukça lehine koşullar içeren bir barış anlaşmasını imzalaması, Bestia aleyhine rüşvet iddiaları doğurur.¹³

Bu konuda tanıklık yapması için Jugurtha'ya güvenli geçiş hakkı tanınır ve Jugurtha bunun üzerine Roma'ya gider. Lâkin, Jugurtha Roma'ya ulaştığında, Tribunus olan Baebius, Jugurtha tarafından ibraz edilecek olan kanıtları veto eder. Jugurtha, Roma'da geçirdiği zaman boyunca, ileride kendisine rakip olabilecek olan, Numidialı kuzeni Massiva'yı öldürtmek için bir çete örgütler ve planladığı cinayeti işler. Halkın bu olaya tepkileri üzerine, Senato Jugurtha'ya ülkeyi terketmesini emreder.

Roma Cumhuriyeti ile Numidia arasında savaş yeniden başlar ve M.Ö. 110 yılında Consul S. Postimus Albinus savaşı yönetmek üzere Afrika'ya gönderilir. Bestia'nın emrindeki birlikler moral açıdan çöküntü içerisinde bulan Albinus, askerî açıdan bir sonuç alamadan seçimler için Afrika'yı terkederek birliklerin yönetimini askerî deneyimi olmayan kardeşi Aulus'a bırakır. Jugurtha'ya karşı bir sefer düzenleyen Aulus ise, aşağılayıcı bir mağlûbiyet yaşar ve Jugurtha tarafından Afrika'yı on gün içerisinde terk etmesi koşuluyla serbest bırakılır.

Bu aşağılayıcı duruma halkın tepki göstermesi üzerine Tribunus C. Mamilius Limetanus, Numidia skandalını başlangıcından itibaren tetkik etmek üzere bir komisyon oluşturur. Senatoryal sınıfın tepkilerine rağmen, Equites sınıfının desteğini alan komisyon, Opimus, Bestia, Albinus gibi devlet adamlarını rüşvet yemiş olmaları sebebiyle suçlu bulur ve sürgün ile cezalandırır.

Senato, M.Ö. 109 yılında seçilen iki consulden biri olan Quintus Caecilius Metellus'u komutan olarak atar. Metellus'un belirlediği subayların komutasında oluşturulan lejyonlar Afrika'ya çıkartılır. Metellus, kısmî askeri başarı-

¹² Oost, savaşın hukuki gerekçesinin yapılan katliam değil, fakat Roma halkının dostu ve müttefiki olan Adherbal'a karşı Jugurtha'nın eylemleri olduğunu ileri sürer. (Stewart Irvin Oost, "The Fetial Law and the Outbreak of the Jugurthine War", *The American Journal of Philology*, LXXV, 2 (1954), s. 147-159.)

¹³ Dikkat edilmesi gereken bir husûs, Cirta'nın düşmesinden önce Jugurtha'dan rüşvet aldığı yönünde iddialar olan M. Aemilius Scaurus'un da Consul L. C. Bestia'nın seferine iştirâk etmiş olmasıdır.

lar kazanmakla birlikte, deyim yerindeyse gerilla taktiğiyle savaşan Jugurtha'ya karşı kesin askeri sonuç elde edemez. Jugurtha, Metellus'a sulh teklif ettiğinde, Metellus'un aşırı talepleri yüzünden bu girişim sonuçsuz kalır.¹⁴

Uzun süren ve kesin sonuçlar alınamayan bu askeri sefer esnasında, Metellus'un subaylarından Gaius Marius, Metellus'un savaşı sona erdirmeyi başaramayacağına dair propaganda yapar.¹⁵ M.Ö. 107 yılında Roma'da seçimlere katılarak Consul olarak seçilir ve Numidia'ya dönerek savaşın yönetimini eline alır. Kendi yönetimi altında, "hukuka ve geleneğe aykırı olarak"¹⁶, proletarii içerisinde gönüllüleri ordusuna alarak, klasik cumhuriyet döneminin yurttaş ordusunun profesyonel orduya dönüşmesinin ilk adımını atar.¹⁷

Marius, Quaestor olan Lucius Cornelius Sulla'yı, Jugurtha'ya verdiği desteği kesmek üzere Maurentia Krallığı üzerine gönderir. Jugurtha'nın akrabası olan Maurentia Kralı Bocchus'a rüşvet teklif eden Sulla, Bocchus'un ihâneti sonucu, Jugurtha'yı iki oğlu ile yakalayarak Roma'ya zincirler içerisinde götürür. Jugurtha, Marius'un zafer töreninde teşhîr edildikten sonra, aşağılamalara marûz bırakılarak, zindanda öldürülür.¹⁸ Böylelikle M.Ö. 112-104 yılları arasında sürmüş olan bu savaş sona ermiş ve Roma Cumhuriyeti, Numidia sorununu kendi lehine en uygun şekilde çözümlenmiştir.

¹⁴ Metellus, müzâkerelerde sürekli taleplerde bulunur. Her bir talep, sonuncu talep gibi düşünülerek Jugurtha tarafından yerine getirilir: Kendisinden talep edildiği gibi sırasıyla rehinelere, silahları, filleri, elindeki tutsak askerleri teslim eder ve talep üzerine kendi saflarına geçen Roma ordusunun kaçaklarını öldürür ama müzâkerelerden sonuç alınamayınca, yakanacağı endişesi ile görüşmeye gitmez. (Dion Cassius, XXVI. 89. 1.)

¹⁵ Velleius Paterculus, Marius'un Consul seçildiğinde, savaşın Jugurtha'yı savaşta iki kez mağlûb eden Metellus tarafından pratik olarak sona ermiş olduğunu belirtir. (Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, XI. 2.)

¹⁶ Plutarkhos, bu icraatın hukuka ve geleneğe aykırı olduğunu özellikle vurgular ve askere alınan kitleler içine kölelerin dahi katıldığını aktarır. (Plutarkhos, Marius, 9.) Bu görüş, günümüz tarihçiliğini ciddi şekilde etkilemişse de, Keppie bu tür bir icraata daha önceki kriz dönemlerinde bizzat senatonun onayıyla başvurulduğunu vurgular ve Marius'un bu uygulamayı daha ileri bir noktaya taşıdığını ileri sürer. (Bkz. Lawrence Keppie, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, Londra: Routledge, 1998 [İlk baskı: 1984], s. 42.)

¹⁷ Marius tarafından yapılan askeri reformların, askeri tarih açısından değerlendirilmesi Keppie ve Goldsworthy tarafından yetkin bir şekilde yapılmıştır. (Bkz. Keppie, op. cit, s. 39-57; Adrian Goldsworthy, *In The Name of Rome. The Men Who Won The Roman Empire*, Londra: Phoenix, 2004, s. 127-153.)

¹⁸ Eutropius, Jugurtha'nın zincire vurulmuş olarak iki oğluyla birlikte Marius'un savaş arabasının önüne getirildiğini ve çok geçmeden de Consul'un emriyle bir zindanda boğularak öldürüldüğünü aktarır. (Eutropius, *Breviarum Historiae Romanae*, V. 27.) Plutarkhos ise, zindanda muhafızlar tarafından küpesinin çekilerek kulağının parçalandığını, elbiselerinin parçalandığını ve altı gün aç bırakılmak sûretiyle öldürüldüğünü belirtir. (Plutarkhos, Marius, 12.)

IV. Post Bellum

IV. I. Savaşın Numidia Krallığı Açısından Sonuçları

Roma'ya yapmış olduğu hizmet karşılığında Bocchus Roma'nın müttefiği olarak tanınır. Ayrıca, Jugurtha'nın kendisine vaad etmiş olduğu topraklar da, bu toprakları ele geçiren Roma Cumhuriyeti tarafından ona verilir.¹⁹ Numidia böylelikle ikiye bölünür: Numidia'nın batısı Bocchus'a verilirken kalan doğu kısmı Jugurtha'nın üvey kardeşi Gauda'ya bırakılır.

Roma Cumhuriyetinin bu uzun seferin sonucunda, en azından kendi askeri gücüyle ele geçirdiği şehirleri kendine bağlı bir eyalete dönüştürmektense, neden kendisine müttefik olan ikiye bölünmüş bir yönetime bıraktığı sorulabilir. Beesly'e göre, Jugurtha'ya karşı yapılan seferin sonucunda bu tür bir siyaset güdülmesinin nedeni, Romalıların sınırlarını müdafaanın oldukça zor olacağı bir eyalet yaratmak istememeleri, ancak farklı bir durumun ortaya çıkma ihtimaline karşı da, ileride müttefikine karşı kullanılmak üzere Gaetulialı kabilelerle de ittifak kurmalarıdır.²⁰ Doğrudan Romalılaştırma teknik zorluklar sebebiyle mümkün olmasa da, başında hırslı bir liderin olacağı güçlü bir Numidia yerine, Romalıların ticârî haklarının korunduğu, ikiye bölünmüş bir Numidia yaratılması, Roma Cumhuriyeti'nin dış politikasında istenilen bir sonuçtur.

IV.II. Savaşın Roma Cumhuriyeti Açısından Sonuçları

Birincil kaynaklardan görüldüğü kadarıyla, Numidia ile yapılan savaşın Roma için doğrudan getirisi, yüklü miktarda altın ve gümüşün Marius'un zafer geçidinde teşhir edildikten sonra hazineye bağışlanmasıydı.²¹ Oysa oldukça uzun süren savaşın finansmanı ve kayıplarla birlikte değerlendirildiğinde, elde edilen altın ve gümüşün bu kayıpları karşılayıp karşılamadığını rakamlarla tespit edebilecek verilere sahip değiliz. Kezâ Rostovtzeff, Jugurtha ile yapılan savaş ve Kelt-İberyalılar ile İspanya'da yapılan savaşların Roma Devletine çok ciddi insan gücü ve para kaybına yol açtığı gibi, Roma'ya doğrudan herhangi bir getirisi olmadığı için de gereksiz olduğunu belirtmiştir.²² Lintott

¹⁹ Arthur Keaveney, *Sulla: The Last Republican*, Londra: Routledge, 2005, s. 22.

²⁰ Augustus Henry Beesly, *The Gracchi, Marius, and Sulla*, New York: Charles Scribner's Sons, 1911, s. 81.

²¹ Plutarkhos, *loc cit.*

²² Michael Rostovtzeff, *The Social and Economic History of The Roman Empire*, Cilt I, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 25.

ise, savaşın Roma'nın otoritesinin ve yatırımlarının korunması açısından önemli olduğuna işaret etmiştir.²³ Santangelo ise, Jugurtha'ya karşı yapılan savaş, M.Ö. 2. yüzyılda yaşanmakta olan çok daha derin bir krizin semptomlarından biri olarak görür ve Salustius'un da bu savaşı benzer bir şekilde ele aldığını ifade eder.²⁴

Frank, Jugurtha ile yapılan savaş, Gaius Gracchus'un öldürülmesinden beri Roma'daki hizipler arasında süregelen geçici barışın sarsıldığı ilk olay olarak ele alır.²⁵ Harris ise, M. Ö. 2. yüzyılda, Romalı işadamlarının Senato'ya dış siyaset üzerine doğrudan karar aldırma çabalarının mümkün olmadığını belirtmekte ise de, çeşitli baskılar neticesinde Senato'ya Numidia'ya karşı sefer kararı aldırmanın bu ticarî çıkarları korumak gayesi güttüğünü belirtir.²⁶

Luttwak'ın tasnifine göre Roma emperyal güvenliğinin üç sisteminden ilki olan, dış siyasetin Roma şehrinde yaşayan oldukça ufak bir azınlık tarafın-

²³ Lintott, *op. cit.*, s. 31.

²⁴ Federico Santangelo, *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Leiden: Brill, 2007, s. 22.

²⁵ Tenney Frank, *Roman Imperialism*, Kitchener: Batoche Books, 2003 [ilk baskı: emperyalizm kavramını geliştirmiş, Roma'yı bu bağlamda değerlendirmiştir. Keza Frank, Jugurtha ile olan savaşın aslı kaynağı olan *Bellum Iugurthinum* yazarı Sallustius'u da dönemin hizipsel mücadeleleri içerisinde yer almış tarihçilerden biri olarak ele alır ve siyâsî amaç sahibi olduğu gibi, üslup açısından çekiciliği güvenilirliğe yeğlediğini ileri sürer. (Bkz. Tenney Frank, "Roman Historiography Before Caesar", *The American Historical Review*, XXXII, 2 (1927), s. 235.) Kopff ise, Tenney Frank'ın Roma üzerine değerlendirmelerine, Amerika ile mukayeseler yaparak vardığını belirtir. (Bkz. E. Christian Kopff, "History and Science in T. Frank's Scholarship", *The Occidental Quarterly*, V, 4 (2005), s. 73-74.) "Roma emperyalizmi" kavramını Fernand Braudel'in, Frank'a değil ama 1934 tarihli *The Stages of Roman Imperialism* adlı eseriyle Jerome Carcopino'ya atfı yaparak kullanmış olması da dikkat çekmektedir. Braudel, ancak İkinci Pön Savaşı sonrası dönem için bir Roma emperyalizminden söz edilebileceğini belirtir. (Bkz. Fernand Braudel, *The Mediterranean in the Ancient World*, Londra: Allen Lane The Penguin Press, 2001, s. 307.)

²⁶ W. V. Harris, "On War and Greed in The Second Century BC", *Roman Imperialism. Readings and Sources*, Der. Craige B. Champion, Cornwall: Blackwell Publishing, 2005, s. 26. Harris, burada Cassola ve Badian'ın görüşlerine yer vererek, Korinthos ve Kartaca şehirlerinin yıkılmasının, Roma ticarî çıkarlarına aykırı bir siyaset olduğunu aktarır. (Bkz. Filippo Cassola, *I Gruppi Polici Romani Nel III Secolo A.C.*, Trieste, 1962, s. 55-56. E. Badian, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Oxford, 1968. Aktaran: Harris, *loc cit.*) Harris, Roma'nın seferlerinin pazar ve yatırım fırsatı yaratmak gayesi güttüğü yönündeki klasik görüşün ilk kez Tenney Frank tarafından eleştirilmeye başlandığını, Badian tarafından konunun ele alınarak, Roma'nın dış siyasetinde ticarî hedeflerin öncelik taşımadığını, Roma'nın bu girişimlerinde büyük ticarî-iktisadî fırsatlar aramadığını belirtmiştir. (Harris, *op. cit.*, s. 17.) Harris bu konudaki kendi yaklaşımını daha sonra genişleterek ele almıştır. (Bkz. W.H. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC*, Oxford, 2000.)

dan yönlendirildiği dönem M.Ö. 1. yüzyıla değin geçen süreyi kapsamaktadır,²⁷ ve bu perspektifi temel alırsak Jugurtha'ya karşı seferde de izlenen bu siyâsetin temel strateji içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ana hatlarıyla, siyâseti küçük bir azınlık belirlemekte ise de, bu azınlık her zaman istediği siyâseti belirlemeye muktedir değildi. Bu nedenle, Numidia ile yapılan bu savaşın senatoryal sınıfın siyâseti olarak ele alınması yanıltıcı olabilecektir.

Roma Cumhuriyeti'nin bu askerî seferine dair en kapsayıcı iktisâdî analizi Scullard'da bulmak mümkün görünmektedir. Scullard, bu savaşı isteyen kesimin; patrisyenlerin oluşturduğu senatoryal sınıftan çok, patrisyenler ve plebler arasında bir "*Üçüncü Tabaka*" olarak nitelendirdiği Equites (şövalyeler) sınıfı olduğu görüşündedir. Toprak sahibi senatörlerin ticâretle uğraşmaları M.Ö. 218 yılında Lex Claudia²⁸ ile yasaklanmış olduğundan, Roma Cumhuriyeti'nde toprak ile ticâret arasında keskin bir ayrım mevcuttur. Equites ticârî faaliyetleri sürdüren sınıftır. Circa'da katledilen İtalyanlar bu sınıfın üyeleridir ve dahası, Afrika'daki çıkarları tehdit altındadır ve gelecekteki ge-

²⁷ Luttwak, Roma Cumhuriyeti'nin dış siyâsetini "büyük strateji" (grand strategy) kavramı çerçevesinde inceler ve emperyal güvenliğin üç sistemi üzerinde durur. Bu sistemlerin her biri, diplomasiyi, askeri kuvvetleri, yol ağlarını ve istihkamları tek bir amacın hizmetine sunarlar. Bunların birincisi, Roma Cumhuriyeti'nde şehirde yaşayan ve siyâseti yönlendiren azınlığın çıkarlarına hizmet eder. M.Ö. 1. yüzyılda, Romalı idealler oldukça yaygınlaşmıştır ve bir imparatorluk kavramına ulaşılmıştır. İkinci sistemde ise, Roma'ya uzak olan ülkelerde doğmuş kimseler de, kendilerine Romalı demektir ve gelişmekte olan refah, sınırlarda etkili şekilde korunmaktadır. Bu sistemin sonucu, M.S. 2. yüzyılın imparatorluğu olmuştur. Keza, üçüncü sistem ise, M.S. 3. yüzyılın krizi ile şekillenmiş ve güvenlik ihtiyacı topluma oldukça ağır bir yük getirmeye başlamış ve imparatorluk mekanizması, vergi toplayıcıları, idarecileriyle kendine hizmet eden bir şekle bürünmüştür. Çoğunluğun rızasına güvenen imparatorluk, alternatifi olarak kaosu sunmaktadır. İyi örgütlenmiş barbar devletler bu güvenlik ihtiyacını karşılayacak aşamaya geldiğinde, Roma'nın son emperyal güvenlik sistemi de desteğini kaybetmiştir. (Bkz. E.N. Luttwak, "The Grand Strategy of The Roman Empire", *Roman Imperialism. Readings and Sources*, Der. Craige B. Champion, Cornwall: Blackwell Publishing, 2005, s. 282.) Luttwak'a MacMullen'ın getirdiği eleştiri ise, Roma planlamasına oldukça üst düzey bir sofistikasyon atfedilmesi, Roma kontrolünün dışındaki durumlara "derin elastik savunma" gibi okumanın yanıltıcı olabileceği, metodolojik açıdan ise Luttwak'ın ağırlıklı olarak ikincil kaynaklara, mantık ve analojiye dayandığı yönündedir. (Bkz. Ramsay MacMullen, "Review: The Grand Strategy of the Roman Empire", *The American Historical Review*, LXXXII, 4 (1977), s. 931.)

²⁸ *Lex Claudia*, Senatus azalarına veya çocuklarına, kendi mallarını taşıtmak haricinde, gemi sahibi olmalarını ve deniz ticâreti yapmayı, devletin ticâret işlerine iştirâk etmeyi yasak eden kanun olup, Principatus devri boyunca yürürlükte kalmıştı. (Bkz. Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügati*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası, 1983, s. 116; Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, s. 549.)

lişme beklentileri sarsılmıştır. Halk (plebler) ise, Senato'yu yıpratmak için fırsat beklemektedir. Equites sınıfı ve halkın ittifakından gelen baskılar, Senato'yu eyleme geçmeye zorlamıştır. Seferin sonucundan en çok yararlanan sınıf ise Equites olmuştur; çünkü bu sınıfın mensupları bundan sonra Afrika'da ticârî faaliyetlerini güvenli bir biçimde sürdürecektir.²⁹ Senatorial sınıfın ise gelişmelerden kârlı çıktığını söylemek oldukça zordur. Aksine, Jugurtha'nın yarattığı kriz ve senatonun buna müdahale ettiği her aşamada ortaya çıkan rüşvet skandalları, toplum nezdinde senatonun prestijini ve saygınlığını oldukça sarstığı gibi, meşruluğunu da sorgulanabilir hale getirmiştir. Keza, temel tarihsel kaynağımız olan metnin yazarı Sallustius da, neden bu savaşın tarihini yazmayı seçtiğini açıklarken iki sebep belirtmiştir: İlk nedeni, Numidia ile yapılan savaşın büyük ve yıkıcı bir savaş olmasıdır. İkinci nedeni ise ilk kez aristokrasinin iktidarını kötüye kullanmasına karşı bir muhalefetin oluşmasıdır.³⁰ Bu kriz ve skandallar sonrası Senato, eski otoritesini sarsılmış bir şekilde sürdürecekse de, bu olaylarda başlayan toplumsal kutuplaşma ve ardından gelecek olan iç savaşlarda bu otorite daha derinden sarsılacaktır.

Roma açısından bu seferin diğer bir sonucu ise, ordunun profesyonelleştirilmesinde ilk adımın atılmış olmasıdır. Savaşın sürmekte olduğu M.S. 107 yılında Consul Gaius Marius'un orduya mülksüz kitlelerden gönüllüler alması, Roma sisteminin klasik düzenini sarsan bir icraat olduğu gibi, yurttaş ordusundan profesyonel orduya geçişin de ilk adımını teşkil etmiştir.³¹ Bu durum, ordunun askeri başarısını arttırmakla birlikte, daha sonraki dönemlerde ordunun siyâsallaşmasına yol açacak, ilk defa Sulla tarafından siyâsî amaçlar için kullanılarak Marius'un dayandığı halkçı hareketi bastıracak ve sonraki dönemlerde de siyasallaşması devam ederek Roma'da Cumhuriyet rejiminin çöküşü sürecinde olumsuz roller oynayacaktır.

²⁹ Scullard, *op. cit.*, s. 7; s. 41-43.

³⁰ Sallustius, *op. cit.*, V. 1.

³¹ Askerî tarih açısından konuyu ele alan Goldsworthy, Marius'un bu icraatının çok önemli bir reform olduğunu, Roma ordusunda temel bir dönüşüme yol açtığını belirtir. Bu reformla birlikte, toplumun en yoksul kesimlerine bir kariyer fırsatı ve yoksulluktan kaçma olanağı tanınmıştır. Eski sistemde bir lejyon, askere alınan ve süresi dolunca terhis edilen askerlerin yarattığı bir birim iken, profesyonel askerlerle birlikte lejyonlar daimi nitelik kazanmaya başlayarak, daha güçlü kimlik ve gelenek arz etmişlerdir. Bundan böyle, tüm lejyonerleri ağır piyadeler oluşturacaktır. (Goldsworthy, *op. cit.*, s. 136-137.)